

УДК 373.3:37.091.33:811.111'373.7

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Калужська Лілія, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0002-5833-7779

E-mail: shunty@rambler.ru

Гончарова Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0002-1084-7112

E-mail: goncharoo82@gmail.com

Стаття присвячена особливостям навчання фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі. У статті розглянуто основні особливості сучасного теоретичного доробку фразеології та визначено можливість його використання для підвищення ефективності вивчення інішомовних фразеологізмів; запропоновано вправи, спрямовані на навчання учнями фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі. Для цього було використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури із лексикології, стилістики англійської мови, педагогіки, психології та методики навчання англійської мови в початковій школі. Зроблено висновки про те, що використання стійких словосполучень у конкретному контексті підвищує мотивацію учнів до вивчення англійської мови, дозволяє легше запам'ятовувати мовні одиниці.

***Ключові слова:** фразеологізм, навчання англійської мови, початкова школа, молодші школярі, комплекс вправ, методичні рекомендації, фразеологічні одиниці, стилістика англійської мови.*

METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF TEACHING PHRASEOLOGICAL UNITS TO PRIMARY SCHOOLCHILDREN AT ENGLISH LESSONS

Kaluzhska Liliia, PhD in Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5833-7779

E-mail: shunty@rambler.ru

Honcharova Olha, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-1084-7112

E-mail: goncharoo82@gmail.com

The article deals with the peculiarities of teaching phraseological units to primary schoolchildren at English lessons. The authors' aim to analyze the main features of modern theoretical heritage of phraseology and to identify the possibilities of its use for the improvement of the effectiveness of teaching English phraseological units to primary schoolchildren. The study is based on the use of

following research methods: analysis of scientific literature on lexicology, stylistics of English language, pedagogy, psychology and methodology of teaching English in primary school. The authors of the article provide a detailed analysis of the views of modern scholars on the issue mentioned above, give their own opinion on the variety of possibilities of teaching phraseological units to primary schoolchildren as this process differs from that in the secondary school. Researchers have also analyzed primary school curricula and English textbooks and drawn the conclusion that very little attention is paid to teaching phraseological units. Regarding the fact that leading activity of primary schoolchildren is a game, the authors offer a set of activities for teaching phraseological units, which are based on the elements of a game. The authors conclude that the use of phraseological phrases in a particular context enhances primary schoolchildren's motivation for learning English and makes it easier to remember such kind of language units. In terms of future perspectives of the research, the authors intend to design methodological guidelines for teachers of English in primary school regarding the peculiarities of teaching of phraseological units to primary schoolchildren.

Keywords: *phraseologism, English language teaching, primary school, primary schoolchildren, set of activities, methodological recommendations, phraseological units, English language stylistics.*

На сучасному етапі розвитку філологічної науки вивчення особливостей фразеології є одним із актуальних питань. Завдяки багатому семантичному потенціалу та неповторним образним ознакам фразеологічні одиниці широко використовують в усіх типах комунікації. Однак недостатньо уваги приділяють учені методичному аспекту навчання фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі. Пошук шляхів збагачення іншомовного словникового запасу учнів – одне з перших завдань початкової школи, вирішення якого збільшує комунікативні можливості учнів, підвищує їх інтерес та мотивацію до вивчення англійської мови. Вживання таких виражальних засобів як фразеологізми, увиразнює мовлення дітей, сприяє ознайомленню з культурою англійськомовних країн та багатством мови, яка вивчається. Певний набір фразеологічних одиниць є невід'ємною частиною усного й писемного мовлення учнів молодшої школи. В активному словниковому запасі молодших школярів перебуває незначна кількість фразеологічних сполук англійської мови. Однак, за нашими спостереженнями, у методиці навчання англійської мови недостатньо висвітлено аспекти роботи над збагаченням мовлення молодших школярів саме шляхом опанування ними англійських фразеологізмів. В свою чергу потребують удосконалення методичні рекомендації для вчителів щодо опрацювання та вивчення фразеологічного матеріалу на уроках англійської мови в початковій школі.

Сьогодні в лінгвістиці існують різні визначення фразеологізму. На думку В. Ярцевої, «фразеологізм (фразеологічна одиниця) – загальна назва семантично пов'язаних сполучень слів і речень, які на відміну від подібних за формою семантичних структур не відтворюються відповідно до загальних закономірностей вибору і комбінації слів при організації висловлювання, а відтворюються в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-семантичного складу» [7, с. 559]. Ю. Караулов визначає фразеологізм (фразеологічну одиницю) як загальну назву семантично пов'язаних сполучень слів, які не утворюються в мовленні (як подібні за формою семантичної структури – словосполучення чи речення), а утворюються в ньому в закріпленому за ними стійкому співвідношенні змісту та певного лексико-граматичного складу [2, с. 605]. Дефініція фразеологізму, яку дає П. Лекант, базується на тому, що фразеологізм (фразеологічна одиниця) є складною міждисциплінарною одиницею, у формі і значенні якої взаємодіють одиниці різних рівнів [5, с. 61]. За визначенням О. Куніна, «фразеологізми – це стійкі сполучення слів з

ускладненою семантикою, які не складаються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють» [4, с. 4].

На нашу думку, під час дослідження фразеологізмів необхідно звернутися до критеріїв, за якими сучасні науковці розглядають фразеологічні сполуки. Один із критеріїв – структурні особливості. За синтаксичною організованістю стійкі словосполучення поділяють на сполучення слів, словосполучення, прості речення та складні речення [10, с. 10]. О. Смірницький поділяв фразеологізми на одновершинні, двовершинні та багатoverшинні [8, с. 212]. Одновершинні мають один семантично повнозначний елемент (*to give up*). Двовершинні та багатoverшинні мають два та більше таких елементів (*black art*). Структурні класифікації базуються на відповідності фразеологізму певній частині мови (М. Шанський, М. Молотков, О. Арсентьева). Виокремлюють субстантивні (*fat cats*), дієслівні (*to draw the line*), ад'єктивні (*as green as grass*), адвербіальні (*with all one's heart*), вигуківні (*Hot dog!*) фразеологізми.

Дослідники використовують принаймні два основних підходи до вироблення стилістичних класифікацій фразеологізмів (М. Шанський, Н. Фоміна, І. Лепешев). Перший підхід базується на використанні одиниць у певному функційному стилі. І. Лепешев пропонує поділяти фразеологізми на 2 групи залежно від їх приналежності до певного стилю [6, с. 15]. За другим підходом за основу беруть поняття «норми» в мові і відбувається розподіляють усі одиниці на нейтральні, розмовні та книжні [1, с. 248–249]. Фразеологізми поділяють на міжстильові (*to bear in mind*), розмовні (*to shut one's eyes to something*) та книжні (*to pass the Rubicon*). Міжстильові фразеологізми можуть використовувати в текстах різних функційних стилів.

Семантика фразеологізму – складне явище, яке поєднує структуру одиниці та її семантичну двоплановість. Фразеологізми можуть утворюватися на основі різних перенесень значення, насамперед метафоричних та метонімічних. Вивченню особливостей семантики фразеологізмів присвячені роботи В. Виноградова, М. Шанського, З. Анісімової, Т. Дербукової. Особливе місце у фразеології займає семантична класифікація В. Виноградова, яка базується на таких компонентах, як: структура, образ, пряме і переносне значення. За ступенем умотивованості мовних одиниць фразеологізми поділяються на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Фразеологічні зрощення – це немотивовані стійкі словосполучення, значення яких немає зв'язку зі значенням слів, що входять до складу фразеологізму. До таких одиниць належать фразеологізм *tit for tat*, який має значення «відплата, аналогічні дії у відповідь». Фразеологічні єдності – мотивовані словосполучення, що мають цілісне переносне значення, яке виникає як результат сполучення значень слів. Як фразеологічні єдності розглядаються одиниці *to wash one's dirty linen in public* із значенням «публічне обговорення особистих питань» та *to be pinned to one's wife's apron*, яка передає семантику «чоловік, який надмірно знаходиться під впливом дружини». Фразеологічні сполучення – стійкі словосполучення, один компонент яких використовується в прямому значення, а другий у переносному. Наприклад, у фразеологічному сполученні *to take part* компонент *take* функціонує в переносному значенні, а *part* – у прямому. Сучасні лінгвісти вважають, що така класифікація базується на різних принципах. Перша та друга групи виокремлюються на основі ознаки вмотивованості одиниць, а третя розглядається за ознакою обмеженої сполучуваності слова [9, с. 33]. Запропонований В. Виноградовим підхід, який

розглядає ступінь семантичного злиття компонентів фразеологізму, покладено в основу інших класифікацій стійких словосполучень З. Анісімової, Т. Дербукової.

Напрацювання сучасної лінгвістики взагалі та фразеології зокрема починають зацікавлювати фахівців з методики викладання іноземних мов. З. Ковечеш використовує сучасний доробок у фразеології та теорію концептуальної метафори під час вивчення фразових дієслів в англійській мові, пропонує спрямувати увагу на реалізацію у фразових дієсловах метафоричних моделей, наприклад «Завершення – це up» (*wind up, give up*), «Щасливий, задоволений – це up» (*feel up, cheer up*) [12].

Мета статті розглянути основні особливості сучасного теоретичного доробку фразеології та визначити можливість його використання для підвищення ефективності вивчення іншомовних фразеологізмів; визначити дидактичний потенціал наявних підходів до навчання фразеологізмів та запропонувати вправи, спрямовані на навчання учнів фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі.

В основі фразеологізму, що утворився шляхом метафоричного перенесення, знаходиться образ, який є результатом проектування властивостей одного об'єкта на інший. Властивості одного об'єкта (допоміжний суб'єкт, вихідна понятійна область, сфера-джерело) переносять на інший об'єкт (основний суб'єкт, цільова понятійна область, сфера-магніт) і утворюється нове значення. Таке перенесення відбувається на основі певної загальної риси основного та допоміжного суб'єктів. Перенесення закріплюється в мові, утворюється образна мовна одиниця. Часте використання протягом значного часу, відомість багатьма носіями мови перетворює одиницю на стійке словосполучення. З часом зв'язок із тематичною сферою допоміжного суб'єкта стає слабким та може вгаснути, що призводить до зникнення внутрішньої форми. На основі теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона сучасні дослідження переводять метафору з розряду стилістичних засобів до розряду конституційної сили, яка визначає пізнавальну діяльність людини та її спосіб життя: «метафора пронизує все наше повсякденне життя та проявляється не лише у мові, а й у мисленні та в дії. Наша буденна понятійна система, в рамках якої ми мислимо та діємо, метафорична за своєю суттю» [13, с. 3].

Учені активно розглядають питання прагматики образних висловів. Політична комунікація і реклама успішно використовують такі одиниці. Образ має психологічні основи своєї дієвості. Образ відтворює у свідомості минулі почуття та враження, робить інформацію більш конкретною, долучає спогади про тактильні, слухові, зорові та інші відчуття [1, с. 75]. Сприйняття стає більш живим, яскравим, конкретним, активним. Уважаємо корисним підключення дієвості образу фразеологізму при вивченні таких одиниць.

Для активізації вивчення фразеологізмів звернемося до таких положень теорії образів: позначуване та позначувальне; основа порівняння, загальна риса. Доречним є звернення уваги на образ, покладений в основу стійкого словосполучення. Так, наприклад, фразеологізм *the tail wagging the dog* має значення «щось маленьке або таке, що не має значного статусу, керує (підкорює) чимось з більшим значенням, статусом, розміром». Образ запозичено зі сфери-джерела «свійська тварина, собака». Інший приклад демонструє використання образу для позначення відносин між групами людей, підкорення керівництва меншості: *Their group is small but very vocal, so be sure that*

management doesn't give in to their demands. We don't want the tail wagging the dog, after all. [11]. Фразеологізм *to bite the hand that feeds you* позначає невдячність, погану поведінку стосовно того, хто допомагає, від кого в залежному стані. Образ узятий зі сфери-джерела «свійська тварина, собака». Ще один приклад із мультфільму «Мадагаскар» фразеологізм використано на позначення ситуації, яка виникала у зв'язку зі втечею зебри Марті із зоопарку: *You don't bite the hand that feeds you*. Лев Алекс, який дуже гарно почуває себе в зоопарку, вважає поведінку Марті невдячною та безглуздою. Використання фразеологізму в мультфільмі, який створює антропоморфізацію тварин та утворює незвичайну семантичну гру.

Беручи до уваги різноманітні погляди науковців на класифікаційні типи фразеологізмів, зробимо висновок, що ці одиниці мають різнопланову семантичну структуру, яка на найнижчому рівні складається із фразеологізмів номінативного типу та завершується цілісними комунікативними одиницями [3, с. 31].

Отже, вчені розглядають фразеологізми за їх структурою, семантикою та їх взаємозв'язком, стилістичними, функційними, когнітивними особливостями. До основних характеристик фразеологізмів відносять складну структуру, семантичну неподільність, постійність складу та наявність образності в значній частині одиниць. Ці аспекти можна ефективно використовувати в процесі навчання фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі.

Проаналізувавши програму та підручники з англійської мови для початкової школи, ми з'ясували, що на вивчення необхідного фразеологічного матеріалу запропонована незначна кількість вправ, що, відповідно, не сприяє достатньому рівню засвоєння цих мовних одиниць молодшими школярами. Основна частина завдань з підручників спрямована на усвідомлення учнями семантики фразеологічних одиниць, вправи на їх повноцінне вивчення зустрічаємо вкрай рідко. Головною проблемою цілеспрямованого формування фразеологічної компетентності молодшого школяра вважаємо порушення принципу систематичності навчання.

Ми пропонуємо використовувати практичний підхід щодо засвоєння учнями початкової школи фразеологічних одиниць на уроках англійської мови. Учні знайомляться із багатством фразеології під час вивчення всього шкільного курсу мови, вчать відрізняти фразеологізми від вільних словосполучень і вживати їх у власному мовленні. Фразеологічний матеріал варто широко використовувати на уроках англійської мови, тому що знання фразеології, вміння користуватися її засобами – невід'ємна ознака високої мовної культури кожної людини, а основи цієї культури потрібно закладати ще в молодшому шкільному віці.

Для вивчення фразеологізмів на уроках англійської мови у початковій школі необхідно визначити принципи їхнього відбору. Опорою в розв'язанні цього завдання є визначальні риси фразеологізмів і насамперед, прирівнювання їх за лексичними ознаками до слова. До методичних принципів відбору фразеологізмів відносимо такі: рівень легкості засвоєння учнями початкової школи фразеологізмів; доступність фразеологізмів для розуміння їх молодшими школярами; наявність фразеологізмів у вправах, текстах, рекомендованих для позакласного читання; виховне значення фразеологізмів.

На етапі **ознайомлення** учнів з англійськими фразеологічними одиницями

англійської мови варто пояснити такі ознаки: переклад фразеологізму здійснюється без дослівного перекладу кожного окремого слова, оскільки фразеологізм членується, як звичайне словосполучення, на складові частини; фразеологізми вживаються в різних типах мовлення, зокрема активно в розмовному мовленні для того, щоб надати йому експресивності.

На етапі **тренування** учнів у використанні фразеологізмів англійської мови можна запропонувати такі:

- підкреслити в реченні яскравим кольором фразеологізм, тобто ідентифікувати його наявність у цьому реченні;
- встановити лексичне значення фразеологічних одиниць;
- замінити в реченні виділене слово синонімічним або антонімічним йому фразеологізмом;
- розподілити фразеологізми на смислові групи (наприклад, за позитивною чи негативною характеристикою людини, професійними ознаками тощо);
- скласти фразеологізм до купи (на окремих картках подаються дві частини одного фразеологізму);
- за поданим фразеологізмом намалювати картинку, яка відображає його значення;
- використати поданий учителем фразеологізм у власному реченні (усно чи письмово).
- тестові завдання, спрямовані на роботу з фразеологічними сполуками.

Отже, існує багато різних вправ з фразеологічними одиницями. Важливим є підпорядкування їх головним цілям – зацікавити учнів початкової школи вивчати і вживати фразеологічні вислови в усному та писемному мовленні, формувати бажання і вміння збагачувати свій фразеологічний запас.

Досить трудомістким для вчителя іноземної мови в початковій школі є робота над виробленням навичок користування перекладними українсько-англійським і англо-українським словниками. Цей вид роботи на уроці англійської мови в початковій школі спрямований не тільки на збагачення лексичного запасу учнів з англійської, але й паралельно впливає на розширення словника рідної мови. Окрему увагу вчителю англійської мови під час роботи над фразеологізмами варто приділяти застереженню учнів від змішування явищ різних мов.

Приклади, які демонструють використання фразеологізмів у сучасних текстах, обговорення образів та підґрунтя для використання стійких словосполучень у конкретному контексті, підвищують мотивацію учнів, дозволяють легше запам'ятовувати мовні одиниці. Ми пропонуємо під час вивчення англійської мови приділяти більше уваги образу, який лежить в основі фразеологізму. Одним з чинників виникнення труднощів при вивченні мови є невмотивованість значної частини мовних одиниць. Фразеологізми позбавлені такої особливості, вони є вмотивованими, але в різному ступені. Безперечно, учителю англійської мови в початковій школі необхідно враховувати цінність такої особливості для викладання. Перспективними напрямками дослідження особливостей навчання фразеологізмів на уроках англійської мови в початковій школі вважаємо розробку методичних рекомендацій для вчителів, яка ознайомить їх з різними методичними підходами до навчання фразеологічних одиниць англійської мови в початковій школі та надасть необхідну методичну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). Москва: Просвещение, 1990. 30 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык. Энциклопедия / под. ред. Ю. Н. Караулов. М.: Большая Российская энциклопедия. Дрофа, 1997. 703 с.
3. Кравцова І. І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. № 20, Т. 2. С. 20–32.
4. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник. М.: Высшая школа, Дубна: Феникс, 1996. 381 с.
5. Лекант П. А. Современный русский язык: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Филология» / сост.: П. А. Лекант, Е. И. Диброва, Л. Л. Касаткин и др. М.: Дрофа, 2002. 560 с.
6. Лепешаў І. Я. Праблемы фразеалагічнай стылістыкі і фразеалагічнай нормы. Мінськ: Навука і техника, 1984. 264 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд., доп. М.: Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
8. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М.: МГУ, 1998. 260 с.
9. Соловьёва Т. С. Английский язык. Конспект лекций по фразеологии: учебное пособие для студентов специальности 031001 Филология. Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2007. 102 с.
10. Чепуренко А. А. Принципы квалификации фразеологизмов: на материале русского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Орел, 2003. 27 с.
11. Farlex Dictionary of Idioms: сайт. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/the+tail+wagging+the+dog>
12. Kövecses, Zoltán. A cognitive linguistic view of learning idioms in an FLT context. *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy* / ed. by M. Pütz, S. Niemeier, and R. Dirven. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2012. P. 87–116.
13. Lakoff George. *Metaphors We Live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980. 276 p.

REFERENCES

1. Arnold, I. V. (1990). *Stilistika sovremennogo angliyskogo yazyka (Stilistika dekodirovaniya)*. Moskva: Prosveshhenie [in Russian].
2. Karaulov, Yu. N. (1997). *Russkiy yazyk. Enciklopediya* / ed. by Yu. N. Karaulov. M.: Bol'shaya Rossiyskaya enciklopediya. Drofa [in Russian].
3. Kravtsova, I. I. (2016). *Frazeolohizmy v suchasni anhliskii movi: vyznachennia, pidkhody, klasyfikatsii. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology, 20, 2, 20–32* [in Ukrainian].
4. Kunin, A. V. (1996). *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. M.: Vysshaya shkola, Dubna: Publishing house Fenix Center [in Russian].
5. Lekant, P. A. (2002). *Sovremennyy russkiy yazyk. Uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayushchikhsya po special'nosti Filologiya*: P. A. Lekant, E. I. Dibrova, L. L. Kasatkin (Eds.). M.: Drofa [in Russian].
6. Lepeshev, I. Ya. (1984). *Problemy frazeologicheskoy stilistiki i frazeologicheskikh norm*. Minsk: Navuka i tekhnika [in Belorussian].
7. *Lingvisticheskiy enciklopedicheskiy slovar'* (2002). V. N. Yartseva (Ed.). M.: Bol'shaya ros. jencikl. [in Russian].
8. Smirnit'skiy, A. I. (1998). *Leksikologiya angliyskogo yazyka*. M.: MGU [in Russian].
9. Solovyova, T. S. (2007). *Angliyskiy yazyk. Konspekt lekciy po frazeologii. Uchebnoe posobie dlya studentov special'nost' 031001 Philology. Petropavlovsk-Kamchatskiy: KamchatGTU* [in Russian].
10. Chepurenko, A. A. (2003). *Principy kvalifikatsii frazeologizmov: Na materiale russkogo yazyka. Extended abstract of candidate's thesis*. Orel [in Russian].
11. Farlex Dictionary of Idioms. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/the+tail+wagging+the+dog>
12. Kövecses, Zoltán. (2012). A cognitive linguistic view of learning idioms in an FLT context. *Applied Cognitive Linguistics II: Language Pedagogy*. M. Pütz, S. Niemeier, and R. Dirven (Ed.). Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 87–116 [in English].
13. Lakoff, George. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press [in English].